

Over poelen, putten en pompen

Opwijk

Sedert de prehistorie was water belangrijk voor de mens. Wanneer de mens vanaf het neolithicum zich op één vaste plaats ging vestigen, was de aanwezigheid van water zeker een element dat mee zijn keuze bepaalde. De oudste sporen van watervoorziening in Opwijk

dateren uit de Bronstijd. Bij archeologisch onderzoek in 2008 aan de Millenniumstraat te Opwijk vond men sporen van een typische ondiepe waterput met wanden voorzien van vlechtwerk., zoals blijkt uit het onderstaand citaat uit het verslag van de opgraving (1) :

Milleniumstraat 2008: archeologisch onderzoek van een landelijke site op een terrein dat grenst aan de Asbeek

Uit de 4de-3de eeuw voor Christus werden sporen gevonden van een dubbele vlechtwaterput, die later deels werd uitgebroken en gevuld (foto p. 20 van het verslag)

Ook in de Romeinse tijd zullen er ongetwijfeld waterputten gegraven zijn. Onder andere in Asse zijn daar sporen van teruggevonden. In Opwijk was er onder meer op Weyenberg een Romeinse nederzetting, maar die werd tot nu toe nooit archeologisch onderzocht.

In het midden van de 19de eeuw, blijkt de openbare gezondheid één van de grote zorgen te zijn van de bewindvoerders. Zo publiceren de provinciale bestuursmemorialen voor die periode aanmaningen, vragen om inlichtingen, nota's en tussenkomsten allerhande vanwege de hogere provinciale en staatsoverheden naar de gemeentebesturen toe, betreffende maatregelen om de openbare gezondheid te bevorderen en epidemieën te voorkomen of in te dijken.

De provinciale overheid herinnert er in 1848 de gemeenten aan dat de maatregelen tegen besmettelijke ziekten niet of onvoldoende gevolgd worden: o.a. vuilnis in de beken, vervuilde fonteinen en putten.

Het staatsbestuur dringt bij de gemeenten aan op dringende maatregelen. De gemeenten moeten de werken eerst met eigen middelen financieren, eventueel met een bijzonder fonds voor de uitgaven en het Bureel voor Weldadigheid moet ook een inspanning doen. Dan zullen de provincie en de staat op hun beurt tussenkomen. Ter aanmoe-

diging worden staatssubsidies ingeschreven tot maximum 1/3de van de betreffende werken.

Na de onafhankelijkheid genieten de gemeenten immers een zeer ruime autonomie ingevolge art. 31 en 108 van de grondwet (Decreet van 7 februari 1831). Door de gemeentewet van 30 maart 1836 worden de bevoegdheden van de gemeenten verduidelijkt. De volksgezondheid en de (openbare) hygiëne worden van gemeentelijk belang verklaard in art. 131, 11° waarbij het initiatief van de uitvoering wordt toegewezen aan het schepencollege. Deze bevoegdheid omvat onder andere investeringen voor, o.a.: aanleggen van waterputten, pompen, fonteinen, bekens en drinkplaatsen en de bouw en verbetering van waterleidingen.

Met de omzendbrief van 1 december 1848 zet de provinciegouverneur de gemeenten aan speciale comités voor volksgezondheid in te richten. In de meeste grotere gemeenten worden dergelijke comités ingesteld om de gemeentebesturen bij te staan en de nodige maatregelen voor te stellen. Zij moeten de toestanden aanklagen die van aard zijn om de volksgezondheid in gevaar te brengen maar eveneens de nodige voorzorgsmaatregelen voorstellen tegen het gebrek aan water voor het gewoon gebruik der inwoners. In die zin stelt het Koninklijk Besluit van

15 mei 1849 een Hogere Raad voor Volksgezondheid aan.

De omzendbrief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken van 7 februari 1849 maakt, tot voorlichting van de gemeenten, een werkelijk programma op van saneringsmaatregelen; zij worden verzocht, o.a.: maatregelen te treffen tegen het infecteren van de grond door rottende stoffen, die het grondwater voor huishoudelijk gebruik konden besmetten, het aanleggen van putten te bevorderen en te zorgen voor een overvloedige watervoorziening.

In nieuwe omzendbrieven van 5 en 20 april 1849 verduidelijkt het Ministerie van Binnenlandse Zaken de verplichtingen van de gemeenten inzake volksgezondheid en vraagt of er (vooral bij droogte) voldoende water is van goede kwaliteit (vooral in dichtbewoonde buurten) en of er veel publieke putten, regenputten of bornputten zijn.

Op 11 augustus 1849 hecht de gemeenteraad zijn goedkeuring aan een aanplakbiljet met de handgeschreven tekst:

*Den gemeenteraad van Opwyck,
Overwegende hoe zeer er aengelegen is van, zonder uytstel, stellige en kracht-
dadige maetregels te nemen om, zooveel mogelijk ziekten en plagen te voor-
komen, of die te verminderen daer waer ze reeds bestaen; gezien art. 78 der
wet van 30 maart 1836 ;*

Besluit:

*Het is verboden op straffe, als vooren van reet putten te houden of te maken en
daer in vlasch te rooten of te laten rooten, op eene minderen afstand als 500
(5) metyers eene woning.*

*Het tegenwoordig besluit zal worden afgekondigd en aengeplekt op de gewoone
wijze.*

Gedaen in zitting van den 11 st. Augustus 1849.

Bij de overstromingen in 1850 dringt de overheid nogmaals aan op maatregelen. De commissarissen der wegen worden op 14 augustus 1850 door de provinciegouverneur gewezen op de punten waarop zij in de dorpen speciaal moeten letten om de openbare gezondheid te verbeteren, o.a. '*voldoende zuiver water voor huisgebruik*'.

De gemeenteraad van Opwijk van 19 oktober 1850 keurt, op basis van de gemeentewet van 1836, een '*Algemeen Reglement in het belang der algemeene gezondheid*' goed.

In 1864 wordt de plaatsing van openbare 'wasbakken' (inplanting, de water-toevoer en zuiverheid) gereglemeenteerd.

Het Koninklijk Besluit van 31 mei 1880 stelt een provinciale commissie in die moet zorgen voor de openbare netheid. De zending van de commissie is het opzoeken van de oorzaken die de openbare gezondheid kunnen benadelen. Zij beveelt o.a. de bezorging van water voor huisgebruik aan. Ze is alleen raad-

gevend zodat er in de praktijk vaak niet veel verandert.

Aandachtspunten zijn o.a. : het put- of pompwater voor huishoudelijk gebruik moet (scheikundig) onderzocht worden op zuiverheid; putten moeten dichtgemaakt worden zodat er geen onzuiver water inkomt; openbare pompen, waterbakken waterputten moeten onderhouden worden. De gemeente moet een reglement afkondigen en voorwaarden opleggen bij bouwtoelating, o.a. inzake waterleiding.

Het is pas op het einde van de 19de eeuw dat de gemeente zorgt voor de gemeenschappelijke voorziening van drinkbaar water door het laten boren van openbare waterputten en -pompen.

Artesische waterputten en -pompen

Een artesische put is een diepe put waarin water naar boven komt onder druk. De druk komt van een waterlaag die tussen ondoordringbaar gesteente zit. Als die laag aangeboord wordt doet de hydrostatische druk het water in de geboorde put stijgen tot boven het maaiveld. Als de druk niet voldoende is moet men bijpompen en dan spreekt men van een half-artesische put

Op 19 april 1895 bespreekt de gemeenteraad van Opwijk het idee om een waterput te doen boren ter hoogte van het Godshuis (huidige hoek Marktstraat-Gasthuisstraat) en eventueel een tweede bij de gemeenteschool (huidige Schoolstraat). Blijkbaar heeft men reeds een voorstel van de heer Bové (toezichter der wegen) en moet men de overheid vragen zonder aanbesteding te werken. De raad beslist te beginnen met één waterput en het punt uit te stellen tot de volgende raadszitting.

Op deze volgende vergadering van 6 mei 1895 erkent men de noodzaak van deze waterputten zowel in geval van brand als voorziening van drinkwater, waar het water van andere putten slecht en ongezond is. De *artesische* putten moeten komen op plaatsen waar goed water kan aangeboord worden, waar het water goed kan aflopen (om in de winter ijsvorming te voorkomen) en waar de straat breed genoeg is om een openbare pomp te installeren. Men denkt aan een plaats bij het huis van Paulus Vanderstappen, achter de tuin van Wwe Abbeloos, aan de woning van de Wwe Van Nuffel en omtrent het huis van notaris Bertin (Marktstraat).

Een beslissing wordt opnieuw uitgesteld.

Meer dan een jaar later, op 27 november 1896, onderzoekt de raad het bestek en de plannen van Edmond Giot van Strombeek voor twee half-artesische putten en pompen. De eerste zou komen naast het huis van Fernand Steppé en de tweede op de losbaan van de kinderen Ringoot van Mazenzele. De raadsleden moeten over een en ander nog eens nadenken en er wordt hiervoor een commissie opge-

richt bestaande uit Emiel De Coster, Frans De Smedt en Louis Lindemans.

Op 8 februari 1897 beslist de raad eindelijk de eerste artesische put en pomp te plaatsen aan het huis van Fernand Steppé en de tweede aan het huis van de Wwe Paulus Vereertbruggen. Op 27 oktober 1897 schrijft de arrondissementscommisaris van Brussel dat er toch een aanbesteding moet gebeuren en op 12 november beslist de raad (met 8 stemmen, bij 2 onthoudingen) dat de bovengenoemde commissie zich hiermee moet bezighouden.

De gemeenteraad van Opwijk bespreekt op 24 december 1897 een ontwerp van reglement over de delving van waterputten. Op 17 januari 1898 wordt de goedkeuring van het reglement (voorgesteld door de provincie) voor onbepaalde tijd uitgesteld omdat er in Opwijk niet veel putten 'van boven de drij meters' gemaakt worden.

De zaak van de artesische putten blijft aanslepen en op 9 juni 1899 beslist men uiteindelijk om tot aanbesteding over te gaan. Op 9 oktober deelt de burgemeester van Opwijk mee dat de werken van de boring van de half-artesische putten zijn toegewezen aan de gebroeders Detroy van Cureghem, die de laagste prijs bieden van 19 fr. de lopende meter diepte. Men beslist nu de eerste put te boren aan de woning van Joseph Vandavelde (de herberg den Barreel) (begin van de huidige Gasthuisstraat) in plaats van aan het huis van Fernand Steppé. De geraamde kostprijs bedraagt 638,20 fr. en de beloofde toelage 213 fr.

Daarna duurt het tot 2 juli 1900 vóórleer men beslist de bovenstaande commissie opnieuw bijeen te roepen om een bestek op te maken voor de pompen. De Bestendige Deputatie van

de provincie Brabant gaat op 13 november 1901 akkoord om mijnheer Giot van Strombeek te vervangen door mijnheer Bastin van Sint-Joost-ten-Node voor het opstellen van een ontwerp voor de pompen op de half-artesische putten.

Op 7 januari 1902 bespreekt de gemeenteraad het ontwerp en de plannen van het plaatsen van pompen op de artesiaanse putten en stuurt ze ter goedkeuring door naar de hogere overheid. Men brengt wel de volgende wijzigingen aan:

- de waterspuwers moeten 20 cm hoger en er moet een haak aan bevestigd worden
- de ruimte tussen de waterspuwers en het metselwerk moet vergroot worden tot 90 cm
- de waterbak moet vervangen worden door een sterke geil
- men moet metsen met Boomste baksteen

Louis Van Dyck, koperslagerputboorder te Stabroek dient op 7 januari 1902 een offerte in voor de boring van twee half-artesische waterputten en de plaatsing van twee pompen met bijhorigheden voor de prijs van 1.549,95 frank.

Op 14 augustus 1902 wordt E. Billiet van O.L.V.-Lombeek aangesteld als opzichter bij de werken, waarvoor op 8 augustus toelating wordt gegeven.

Er waren drie gemeentepompen: één stond er aan Nouille (op de hoek van de Gasthuisstraat en de Kattestraat).

(2)

De tweede pomp was Kolettekenspomp, aan de jongensschool. De lafenis van de Opwijkse schooljeugd en de nachtmerrie van Tinne en Pee van Kolettes.

Op het Schuttershof staat nu nog een (nieuwe) pomp op dezelfde plaats. (3)

De derde pomp stond op de hoek van de Heirbaan en de Stationsstraat. 't Was het zorgenkind van Paakes, juist op de hoek (illustratie pag. 25). (4)

Drinkbaar water voor de voedings- en drankenindustrie

De Opwijkse brouwerijen beschikten reeds lang over waterputten voor de bereiding van bier.

Water is een van de belangrijkste grondstoffen bij het brouwen. De bacteriologische zuiverheid en de scheikundige samenstelling van het water zijn van primordiaal belang voor het brouwen van bier.

Een en ander kan wel gecorrigeerd worden om een constante kwaliteit en samenstelling te garanderen.

De **brouwerij De Smedt** liet in 1911 een nieuwe waterput boren, zoals blijkt uit het volgende verslag uit het bedrijfsarchief:

In October 1911 is een Artesiaanschen put gemaakt van Adolf Bové van Gent voor 500 fr. (2 man kost en inwoon). We vonden schorresteen op 4,05 m. (dik 0,2 m.). De kwelp tot 10 m. Dan 2^{de} laag schorresteen (dik 0,2 m.). Dan potaarde tot 33 m. met enkele waterlagen. De beste bron op 22 m. Een buis van 0,20 m. is tot 20 m. diep met moeite in de grond gedraaid. De kwelp sloot zich zoo vast dat men gedurig buiten buis moest boren en pompen (15 m. buis 1 duim bleef steken).

Van 4 tot 8 Oktober moesten wij pompen. Wij schikken omtrent 30 hl klaar water per uur te hebben. Op 30 oktober gebruikten wij het water voor de eerste maal voor een brouwsel.

Er is nog verzanding, daarom hebben wij de put terug opengedaan en de pomp herplaatst. Deze trekt water op 14 m.: 30 per minuut: klaar water, 50 per minuut: water en potaarde.

Er zijn nog problemen. Op 17 November hebben wij een injecteur geplaatst op de nieuwe put

Het water moest ook regelmatig gecontroleerd worden, zoals in 1919:

Analyse van het water te Brussel op 22 Maart 1919

Het besluit van de analyse is dat de Artesische put goed en drinkbaar water levert, ideaal geschikt voor de bereiding van voedsel. Voor de brouwerij is het water in het algemeen goed en alleen de hardheid (7°5) laat te wensen over, vooral als men er donker bier mee wilt brouwen. Dan zou men aan het water alkalische zouten moeten toevoegen. Het water van de put in de tuin is slecht.

In 1972 laat de brouwerij De Smedt door de bekende firma Smet van Dessel een nieuwe waterput aanboren, ongeveer 100 meter diep. De kostprijs bedraagt 500.000 fr. De werken (montage van de boorinstallatie) beginnen op 17 mei en op 9 juni is de put geboord op 280 meter diepte. Hij geeft buitengewoon veel water: 260 hectoliter per uur.

Een ander groot Opwijkse (ex-) voedingsbedrijf, nl. **de melkerij NOSTA** gebruikte ook veel water dat het uit eigen waterputten won (5).

In een zuivelfabriek moet men steeds over zeer veel water beschikken. Een minimum van 3 liter water is nodig per liter verwerkte melk. Het water wordt hoofdzakelijk gebruikt voor: de ketelvoeding, het koelen, het opwarmen en het reinigen.

Om in de waterbehoeften te voorzien, werden er op het eigendom van de fabriek 17 putten geboord, waarvan op heden (1953) nog 9 aangesloten zijn. De andere zijn aangezand of geven geen voldoende water meer.

A. Hard water

Vier waterputten hebben een diepte van 7 à 8 meters en geven hard water. Twee pistonpompen zuigen en persen het water naar een betonnen vergaarbak van 200.000 liter inhoud in de kelder geplaatst. De pompen hebben een maximum debiet van 20.000 liter/h.

Eén dezer pompen stuwt via een aftakking een gedeelte van het water langs een chloorinstallatie waar het chloor opneemt voor de ontsmetting. Van daar gaat dit water naar de vergaarbak om vermengd te worden met de volledige watermassa ten einde een algemene ontsmetting te bekomen.

In de vergaarbak heeft de bezinking van het fijne putzand plaats, hetwelk

voor gevolg heeft dat de bak regelmatig moet gekuisd worden.

Een centrifugaalpomp met een maximum debiet van 40.000 l/h stuurt het water naar een reservoir van 30.000 liter inhoud, boven op het dak geplaatst, zodat het water in de verdeelingsleiding een constante statische druk heeft.

Van uit de vergaarbak in de kelder wordt door een centrifugaalpomp van 15.000 l/h water getrokken voor afkoeling van de condensor van de koelinstallatie. Dit water dat enkele graden opwarmt wordt verder gebruikt als reinigingswater.

B. Zacht water

Vijf waterputten, ieder 30 à 35 m diep, leveren zacht water. Bij middel van vijf pistonpompen wordt het water naar een reservoir van 70.000 liter inhoud gebracht, eveneens in de kelder geplaatst.

Van de pistonpompen zijn er drie met een maximum debiet van 10.000 l./h en twee met een maximum debiet van 3.000 l./h.

Van uit de vergaarbak wordt het water door een centrifugaalpomp met een debiet van maximum 20.000 l./h naar een verdelingsreservoir van 10.000 liter inhoud gestuurd, dewelke zich eveneens op het dak bevindt.

C. Ontledingen van het beschikbare water.

- bovenwater (7 à 8 m): veel kiemen en schimmels, positief fecale coli
- onderwater (30 à 35 m): goed drinkbaar en geringe hardheid.

(1) zie verslag op www.heemkringopwijk.be/archeologie/ms_2008-rapport.pdf, pag. 17.

- (2) Zie foto in *Opwijk in oude prentkaarten*, (Nand Van der Straeten, 1973), nr. 7: de Gasthuisstraat van 1914 is de Kattestraat van nu. Op de foto boven zien we de sinds lang verweven gietijzeren pomp.
- (3) Zie foto in *Opwijk ons dorp* (Davidsfonds Opwijk, 1978), p. 58, de publieke pomp van het Schuttershof.

(4) Zie *Opwijkse dorpsgezichten geschilderd door Meester Jan. Statiestraat gezien vanaf de gemeentepomp*, in *HOM-tijdschrift 1991-1*, p. 34.

(5) Licentiaatsverhandeling Edward Heyvaert, *Zuivelfabriek 'Meert', Opwijk*, II. Technisch deel, 1953, p. 99-102.

Mazenzele

In Mazenzele waren er van oudsher waterpoelen op de Dries. Het cijnsboek van 1519 vermeldt zowel het *beddewater* als het *weddewater* (1). Pastoor Peter Verhasselt (1538-1557) spreekt in zijn *manuaal* van het *beddewater* (1). Het *borrewater* (oudnederlands woord voor bron) bevond zich op de eigendom der Gilde en werd -zoals de andere waters- verpacht. Er wordt in 1679 bij de verpachting gesproken van een groot en van een klein *beddewaeter* op de Dries. In 1720 is er ook nog sprake van het *bovenste beddewater*. In de 18de eeuw wordt in het Rekeningen boek van de Gilde ook meermaals gesproken over Op het kadasterplan uit vorige eeuw staan op de Dries niet

minder dan drie waterplassen getekend (2).

Waterputten allerhande werden er gedolven voor de bevoorrading met water van de inwoners. Op de Dries was er een waterput, waarvan alle inwoners een gebruik konden maken. Vermoedelijk betreft het dezelfde put die men in het gildearchief de *fransche put* noemt (1). Van 1922 tot 1935 is er sprake van den *bassin* (2).

Een voorbeeld van het maken van een tussen twee personen *gedeelde* steen- of waterput vinden wij hieronder in een rekening uit 1748.

Contract over het maken van een steen- of borreput in 1748

De onderschrevene Judocus De Ridder en Peeter De Nil gebueren voorgenomen hebbende van te samen eenen steenput ofte borreput te maeken in het gescheet van de erfve hunder huysteden, syn dienaengaende onderlinge in accoort gecommen op de volgende conditien:

Ten eersten dat peeter De Nil in gelt sal betaelen aen Judocus De Ridder eene somme van seventhien guldens waervan hij twelf guldens geven soo haest den steenput sal volmetst sijn gelijk aen de aerde, en de overige vijf guldens soo haest de cuijpe daer sal opgemaekt syn toecommende somer, van welcke cuijpe de bovenste laege sal moeten van arduyn sijn, ende steene met ysere crammen door loot aen malkanderen vast gemaekt alles ten coste van Judocus De Ridder, soo nochtans dat den selven peeter De Nil, eenen steen sal ten synen coste rechtsetten en eenen plat leggen langs den kant daer hij sal water putten, sonder te moeten gedoogen dat imant van sijnen kant over sijne erfve daer saude kommen water haelen oft sijne vrijgheyd in het minste beletten, belovende ten dien eijnde judocus De Ridder te sullen seggen aen die daer bij gedooge souden kommen langs sijnen kant ende te betaelen alle de materialen en voordere oncosten tot den voorseijden steenput noodig.

aldus gedaen en geaccordeert binnen Maesel desen 8 october 1748 en tot teeken der waarheijt bij beide de contractanten onderteekent

Judocus de ridder

P J denil

mij present P. De Meyer pastor tot Maesel

